

Universitatea Babeș-Bolyai

Facultatea de Istorie și Filozofie

Școala Doctorală Istorie Civilizație Cultură

TEZĂ DE DOCTORAT

Coordonator:

Prof. Univ. Dr. Avram Andea

Doctorand:

Maria Aurelia Diaconu

Cluj-Napoca

2013

Universitatea Babeș-Bolyai

Facultatea de Istorie și Filozofie

Școala Doctorală Istorie Civilizație Cultură

HABITAT ȘI POPULAȚIE ÎN OLTENIA SECOLELOR XVIII-XIX

Coordonator:

Prof. Univ. Dr. Avram Andea

Doctorand:

Maria Aurelia Diaconu

Cluj-Napoca

2013

CUPRINS

<i>Argument</i>	p. 5
I. Izvoare și istoriografie	p. 8
II. Geografia Olteniei	p. 30
II. 1. Ce este Oltenia?	p. 35
II. 2. Cadrul geografic	p. 35
2.1. Limitele	p. 37
2.2. Relieful	p. 38
2.3. Rețeaua hidrografică.....	p. 54
2.4. Clima	p. 57
2.5. Solurile	p. 59
II. 3. Amenajările antropice	p. 60
III. Structuri instituționale	p. 63
III. 1. Bănia și căimăcămia	p. 63
III. 2. Organizarea administrativ-teritorială	p. 72
2. 1. Județele	p. 72
2. 2. Plășile și plaiurile.....	p. 76
2. 3. Orașul.....	p. 81
2. 4. Satul	p. 84
III.3. Instituții militare	p. 86
III.4. Instituții judecătorești	p. 90
III.5. Instituții sanitare	p. 95

	5. 1. Condițiile geografico-climatice și starea de sănătate a populației	p. 97
	5. 2. Carantine și lazareturi.....	p. 100
IV.	Demografia	p. 107
	<i>IV.1. Critica surselor și izvoarelor</i>	p. 108
	<i>IV.2. Estimări privind populația</i>	p. 117
	2.1. Statistica austriacă	p. 117
	2.2. Statistica fanariotă	p. 125
	2.3. Statistica rusă	p. 133
	<i>IV.3. Climă, agricultură și demografie</i>	p. 137
V.	Orașul	p. 144
	<i>V. 1. Caracteristicile vieții urbane olteneste</i>	p. 145
	<i>V. 2. Târguri și orașe</i>	p. 151
	<i>V. 3. Craiova, capitală a Olteniei</i>	p. 152
	<i>V. 4. Râmnicu-Vâlcea, centru cultural și negustoresc</i>	p. 163
	<i>V. 5. Împrejurimile orașului</i>	p. 173
VI.	Satul	p. 175
	<i>VI.1. Forme de organizare socială a satelor</i>	p. 176
	<i>VI.2. Arhitectura rurală</i>	p. 178
	2.1. Bordeiul.....	p. 179
	2.2. Casa de pământ bătut.....	p. 181
	2.3. Casa de gard lipit cu pământ	p. 182
	2.4. Casa de lemn	p. 182
	2.5. Casa cu foișor	p. 183
	2.6. Cula	p. 184

VI.3. Politici de sistematizare	p. 191
VI.4. Structura populației	p. 201
VI.4.1. Categori socio-juridice	p. 201
4.1.1. Boierii și Boiernașii.....	p. 201
4.1.2. Moșnenii.....	p. 204
4.1.3. Țăranii dependenți.....	p. 205
VI.4.2. Categori socio-profesionale	p. 207
VI.4.2.1. Agricultorii	p. 207
4.2.1.1. Crescătorii de animale	p. 207
4.2.1.2. Pescarii.....	p. 209
4.2.1.3. Cultivatorii agricoli.....	p. 213
4.2.1.4. Viticultorii	p. 214
VI.5.2.2. Meșteșugari	p. 217
5. 2. 2. 1. Morari.....	p. 218
5. 2. 2. 2. Postăvari.....	p. 219
5. 2. 2. 3. Minerii și prelucrătorii metalelor.....	p. 221
5. 2. 2. 4. Prelucrătorii lemnului.....	p. 223
5. 2. 2. 5. Zidarii și zugravii.....	p. 224
5. 2. 2. 6. Țesătorii.....	p. 224
VII. Populația și căile de comunicație	p. 227
VII.1. Drumurile	p. 227
1.2. Tipologizarea Drumurilor	p. 232
1.3. Căile de comunicație ale Olteniei cu Transilvania	p. 238
1.3.1. Via Carolina	p. 239

1.4. Drumurile comerciale.....	p. 243
1.5. Drumurile specializate	p. 247
VII.2. Transportul pe apă.....	p. 250
2.1. Navigația pe râurile interioare	p. 250
2.2. Podurile	p. 252
VII.3. Drumurile de poștă. Drumurile de olac.....	p. 255
3.1. Obligații legate de transport. Caii de Olac.....	p. 261
3.2. Căruța valahă de poștă.....	p. 263
3.3 Drumurile poștei în prima jumătate a secolului al XIX-lea.....	p. 264
VII.4. Spațiile publice de cazare: hanurile și stațiile de poștă.....	p. 269
Concluzii.....	p. 271
Bibliografie.....	p. 277

Cuvinte cheie: *habitat, demografie, geografie,*

Oltenia, transporturi, administrație

Oltenia una dintre cele mai vechi și mai cunoscute provincii istorice românești. Acest spațiu corespunde “primului uscat continental, geologic al regiunilor carpatice”, zona de întâlnire a Dunării cu muntele care în timp a dezvoltat o serie de particularități care o individualizează.

Oltenia este o entitate regională complexă, o civilizație în care se aplică principiul diversității în unitate. De aceeași opinie este și academicianul Răzvan Teodorescu care remarca: „Există o singură Oltenie? E greu de spus. Eu care am scris foarte mult despre zonele diverse de cultură ale spațiului românesc, am tendința amendabilă, de a vorbi despre o multiplă Oltenie... O Oltenie domnească – a Vâlcii; o Oltenie originar monahală – a Mehedinților; o Oltenie seniorală – a Doljului; o Oltenie profund țărănească – a Gorjului... Dar veți găsi în toate celelalte părți ale Olteniei amestecuri care dau sensul multiplu al acestui spațiu românesc”.

Prezenta teză de doctorat a cercetat inter și transdisciplinar, într-o unitate istorico-geografică distinctă, habitatul și populația din Oltenia, pe parcursul a circa două secole. De-aceia lucrarea nu este doar o reconstituire a formelor de habitat, ci și o reinterpretare a datelor deja cunoscute dintr-o perspectivă mai largă.

Lucrarea *Habitat și populație în Oltenia secolelor XVIII-XIX* este structurată în șapte capitole. Primul capitol *Izvoare și istoriografie*, prezintă izvoarele care ni s-au păstrat din perioada premodernă și modul cum au fost ele valorificate istoriografic. Problema reconstituirii habitatului și populației din Oltenia stă în legătură directă atât cu valoarea și cu categoriile de surse pe care le avem la dispoziție, cât și cu numeroasele contribuții pe care istoriografia generală și specială ni le oferă. Investigația noastră reflectă atât stadiul informațiilor pe care ni le furnizează izvoarele istorice, cât și soluțiile pe care istoriografia problemei le-a găsit pe parcursul anilor.

Administrațiile ce s-au succedat în Oltenia în perioada 1718-1831, austriacă, turcă și rusă, au lăsat importante cartografii, conscripții, mărturii, precum și documente diplomatice, economice și militare care oferă numeroase date cu privire la potențialul economic și militar al regiunii.

Pentru o mai bună înțelegere a izvoarelor le-am clasificat în izvoare cartografice, conscripții și catagrafii, izvoare toponimice și onomastice, izvoare juridice, izvoare

narative. Dintre acestea cele mai complexe și mai bogate în informații sunt izvoarele cartografice (harta Stolnicului Constantin Cantacuzino 1700, Tabula Valachiae Cisalutanae a lui Fr. Schwantz 1722, Harta inginerului militar Berndt 1723, Harta lui Luigi Fernando Marsili 1726, Harta austriacă a lui Specht 1790/1791, harta rusă din 1835 etc.). Acestea cuprind atât reprezentări geografice, cât și date statistice și economice. Aceste izvoare au stat la baza unor însemnate lucrări abordate din perspectivă istorică, economică, sociologică, etnografică etc.

Celelalte șase capitole se axează pe elementele caracteristice și definiții ale spațiului oltenesc: Geografia, Structurile instituționale, Demografia, Orașul, Satul, Căile de comunicații.

Capitolul *Geografia Olteniei*, pornind de la poziția geografică și descrierea cadrului natural, expune premisele economice ale regiunii, ca elemente determinate ale habitatului uman. Oltenia este o provincie cu limite naturale: Oltul la est, Carpații Meridionali la nord și vest (Munții Lotrului, Munții Vâlsanului, Munții Parâng, Munții Godeanu, Munții Mehedinți) și Dunărea la sud, în care se întâlnesc aproape toate formele de relief; de-aici modalitățile dintre cele mai diverse de manifestare, graiul specific, temperamentul și caracteristicile antropice tipice. Cadrul natural determină vitalitate locală, vitalitate care rezultă atât din resursele infinite, cât mai ales de spiritul locuitorilor de aici.

Habitatul și populația din Oltenia nu pot fi cunoscute și înțelese fără analizarea cadrului instituțional al provinciei. Acest cadru este prezentat în capitolul *Structuri instituționale*. Oltenia a avut instituții proprii încă din secolele XI-XIII, când sunt atestate documentar primele cnezate, voievodate și țări. Acestea au determinat apariția unor forme de conducere specifice, care conferă o notă de specificitate regiunii.

Instituția Băniei, și ulterior cea a căimăcămiei, este o reminiscență a autonomiei și a statutului politic aparte de care s-a bucurat Oltenia de-a lungul istoriei sale medievale și moderne. Bănia a fost înainte de toate o dregătorie complexă creată pentru administrarea provinciei din dreapta Oltului. Banul era al doilea dregător în stat după domn, având propria curte, de unde își exercita vastele atribuții administrative, judecătorești și militare. La importanța acestei dregătorii au contribuit reputația câștigată de trei mari domni, care s-au ridicat din rândul acestora, Neagoe Basarab, Matei Basarab și Constantin Brâncoveanu. Tradiția istorică și prestigiul de care s-a bucurat această instituție a determinat menținerea băniei, chiar și cu atribuții mai limitate, de către stăpânirile austriacă, fanariotă și rusă.

Deciziile instituției centrale (Bănia) sunt implementate în teritoriu de o gamă largă de instituții care corespund împărțirilor teritorial-administrative. Astfel județele, plaiurile,

plășile, satele și orașele sunt reprezentate de dregători, ale căror atribuții administrative se confundă și se suprapun cu cele juridice, până către începutul secolului al XIX-lea când are loc separarea puterilor în stat. Tendințele de delimitare a puterilor în stat apar încă de la începutul secolului al XVIII-lea, când are loc o oarecare demarcare a administrativului de justiție.

Reformele adoptate între 1718-1831 au dus la crearea unei ierarhii de instanțe la nivelul provinciei. Funcțiile juridice vor fi asumate de slujbași și dregători, care cumulau atribuții administrative, judecătorești și fiscale. La nivel de stat, pentru sarcini mărunte, judecător era pârcălabul, pricinile cu gravitate mai mare erau rezolvate de ispravnici, iar cele mai grave și mai importante cazuri reveneau vornicilor. Avem deci trei instanțe, a pârcălabului, a ispravnicului și a vornicului, care reprezenta vârful ierarhiei judecătorești județene.

Reformele lui Constantin Mavrocordat, Alexandru Ipsilanti, Ion Vodă Caragea și Regulamentele Organice au degrevat boierimea de atribuții de natură juridică, au creat instituții specializate și au generat proceduri judiciare care au modernizat societatea și evoluția acesteia.

În secolul al XVIII-lea se disting și importante corpuri de oști, care preced instituțiile militare. Dintre acestea se remarcă fustașii de strajă, ai haremului și ai caimacamului Craiovei, slujitorii căpităniilor, polcovnicilor și ispravnicilor, poterașii, haiducii, mazilii, seimenii bănești. Încă de la mijlocul secolului al XVIII-lea se evidențiază pandurii, la început pentru menținerea ordinii în județele Olteniei, iar apoi la nivelul întregii Țări Românești.

Tabloul instituțional nu ar fi complet fără cunoașterea organizațiilor cu caracter instituțional din domeniul sanitar. Impactul deosebit al sănătății asupra populației ne-a determinat să facem o incursiune asupra acestuia. În Oltenia, cadrul natural și clima au oferit condiții dintre cele mai favorabile pentru a ține bolile la distanță. În această regiune doar zonele de câmpie erau predispuse la paludism din cauza lacurilor și bălților de aici.

Temporar regiunea s-a mai confruntat cu epidemii de ciumă, în mare parte determinate de războaie, dar mai ales de tranzitul est-vest, nord-sud care se făcea pe aici. Pentru a împiedica răspândirea bolilor au fost create instituții sanitare, care au avut în vedere, în primul rând măsuri de prevenire (carantine, lazareti), dar și de tratament.

Instituțiile sanitare din Oltenia, în această perioadă de pionierat, chiar dacă nu au avut rezultate spectaculoase au contribuit în mod decisiv la schimbarea mentalității oamenilor despre imaginea corpului uman. Oamenii au devenit conștienți de importanța

sănătății și au făcut pași relevanți mai ales în ceea ce privește demersurile de amenajare și sistematizare a locuințelor și a așezărilor rurale și urbane pentru a trăi într-un mediu curat, frumos și sănătos.

Habitatul și populația din Oltenia au avut foarte mult de suferit din punct de vedere demografic, datorită stării de insecuritate determinate de poziționarea provinciei la confluența intereselor marilor puteri: Imperiul Otoman, Imperiul Rus și Imperiul Habsburgic, puteri aflate în plină expansiune în centrul și în sud-estul Europei. În politica lor expansionistă, toate cele trei puteri își vor manifesta într-o formă sau alta interesul pentru spațiul românesc, urmărind anexarea, ocuparea și exploatarea teritoriului.

Drept urmare, Oltenia a devenit, timp de mai bine de 150 de ani, nu numai un teritoriu de confruntare, dar chiar și de bătălie, pe care armatele imperiilor s-au întâlnit. Mulți ani, Austria și Rusia au luptat împotriva Imperiului Otoman (1716-1718, 1735-1739, 1768-1774, 1782-1792, 1806-1812, 1828-1829, 1853-1856), cele mai multe dintre aceste lupte vizând în mod direct teritoriul Olteniei. Aceste lupte au fost însoțite întotdeauna de ocupație militară străină, care, adeseori, s-a menținut mult timp după ce războiul propriu zis s-a terminat.

Capitolul *Demografia* pornind de la critica surselor și izvoarelor statistice, estimează populația din Oltenia, pe parcursul unui secol și jumătate. Analiza reliefează interesul administrațiilor pentru o bună cunoaștere a potențialului uman al provinciei, mai ales din considerente administrativ-fiscale.

Cu toate acestea, documentele cu caracter statistic evidențiază o stare demografică stabilă, care nu cunoaște fenomene majore care să perturbe această stabilitate. Deși este afectată de numeroase războaie ruso-austro-turce și ocupații, populația recurge la diverse subterfugii (fuga, băjenire, ascundere, emigrare etc.) pentru a scăpa de la plata diferitelor contribuții umane și materiale.

Înscriindu-se în parametri normali, populația din Oltenia cunoaște mai ales începând cu primele decenii ale secolului al XIX-lea o oarecare creștere demografică, datorită climatului de stabilitate politică, economică și socială din această perioadă. Creșterea nu este una foarte mare, ci doar o consecință a faptului că populația nu a mai resimțit necesitatea de a se ascunde din calea diverșilor năvălitori și ocupanți. Totodată această creștere este și o urmare a eficientizării metodelor și mijloacelor de înregistrare corectă a populației de către autorități.

Cadrul geografic și instituțional au determinat o dezvoltare specifică a satelor și orașelor din Oltenia. În capitolul al cincilea, am prezentat *Orașul* accentuând elementele

definitorii ale acestuia. Dincolo de clasificările juridice și economice ale orașelor, am insistat asupra a două orașe reprezentative: orașul Craiova, capitală a Olteniei, reședință a Băniei, important centru economic, și Râmnicu Vâlcea, centru cultural și negustoresc. Aceste orașe devin în secolul al XVIII-lea atractive pentru numeroase naționalități, datorită racordării lor la tot ceea ce se întâmplă în cercurile înalte atât din Occident, cât și din Orient. Ca zone de interferență culturală și mai ales de zone comerciale aceste orașe devin cosmopolite, datorită populației pestrițe etnic și religios care locuia aici.

Cea mai mare parte a populației trăiește însă la sate. Această organizare juridică, *Satul Oltenesc*, este expresia efortului îndelungat al omului pentru a pune în serviciul său componentele fizico-geografice ale spațiului, ale naturii. Prin numeroasele creații antropice, satul este o adevărată capodoperă a omului, cu o structură aparte, o arhitectură specifică, un mod de viață ocupațional care-l pune mereu în legătură cu pământul și resursele acestuia. Aceste elemente sunt tratate evidențiindu-se principalele transformări pe care le suportă satul pe parcursul a două secole axându-ne pe amplasarea teritorială, politici de sistematizare, arhitectură, structură a populației (categorii socio-juridice, categorii socio-profesionale).

Ultimul capitol a fost dedicat *Populației și căilor de comunicații*. În perioada studiată, deși cunoaștem o mare varietate a căilor de comunicație, acestea sunt încă rudimentare, dar pitorești. Căile de comunicații din Oltenia trebuie puse în legătură cu dezvoltarea economică a regiunii. Transhumanța și intensele relații comerciale creează premisele necesare investiției în acest domeniu infrastructural.

Starea drumurilor i-a interesat pe călători, negustori sau chiar pe principii. De felul în care se prezenta drumul, indiferent că era de piatră sau pământ, uscat sau plin de noroi, depindeau soliile, transportul mărfurilor sau deplasarea oștilor.

Oltenia a fost traversată de mari drumuri, folosite atât de negustori, cât și de oști. Ca mijlocitoare ale transporturilor de orice fel, drumurile au avut un rol apreciabil în procesul de integrare a spațiului românesc în circuitul economic internațional. De exemplu, teritoriul Olteniei a fost traversat încă din Evul Mediu de o variantă a drumului comercial care făcea legătura între Buda și Istanbul.

În epoca studiată există în Oltenia un mare număr de căi de comunicație, atât pe uscat, cât și pe apă. Drumurile pe uscat pot fi clasificate în variate categorii: drumuri naturale și drumuri amenajate, drumuri mari (Drumul Oltului, Drumul Vâlcanului, Drumul Banatului, Drumul Troianului), drumuri comerciale, drumuri sătești, drumuri specializate (drumurile sării, drumurile oii, drumurile olarilor, drumul buților etc.).

Circulația pe apă, deși ar fi putut fi una dintre cele mai ieftine și mai eficiente căi de comunicație, nu a avut o prea mare intensitate în Oltenia secolelor XVIII-XIX. Dezvoltarea mijloacelor de transport pe apă a fost sub nivelul posibilităților oferite de condițiile mediului geografic.

Au existat totuși câteva tentative de organizare a unui transport pe Dunăre și pe Olt. În zona Olteniei nu se cunosc prea multe referiri cu privire la circulația pe Dunăre. Această situație se datora supremației otomane pe Dunăre, dar și pierderii unor porturi.

Oltul, în schimb, a servit încă din evul mediu drept cale navigabilă. Începând de la Turnu Roșu, Oltul a putut fi folosit pentru transportul la Dunăre a diverselor mărfuri: sare, cherestea etc., facilitând astfel transportul mărfurilor atât din Transilvania, cât mai ales din Țara Românească. Ulterior, datorită construirii unor importante hidrocentrale, navigabilitatea Oltului a fost redusă.

Până la organizarea oficială a drumurilor, care s-a realizat odată cu Regulamentele Organice, informațiile despre starea acestora au fost oferite de diverși călători care au străbătut aceste meleaguri. Impresiile lor se înscriu mai degrabă în rândul imagologiei literare, deformând adevărul istoric, dar și construindu-l totodată. Se știe, de altfel, că în domeniul imagologiei, importantă este imaginea, iar o imagine rămâne o imagine, fie ea chiar contrară adevărului istoric. Ea generează simpatii sau antipatii, atitudini de acceptare ori reacții de respingere.

Scopul acestui capitol a fost de a urmări pe etape cronologice, modul în care s-au conturat, organizat și dezvoltat drumurile și poștele, precum și impactul pe care l-au avut atât asupra mediului natural, cât mai ales asupra călătorilor ce beneficiau de aceste căi de transport.

Indiferent de natura lor, drumurile au determinat popularea unor regiuni geografice, apariția unor așezări, a unor nuclee de producție, au scos din anonimat zone geografice, au adus în circuitul economic diferite resurse. Căile de comunicație au produs importante modificări asupra habitatului natural, prin amenajările făcute, contribuind în mod decisiv la dezvoltarea regiunii, dar și a țării.

Provincia istorică și-a creat de-a lungul timpului o conștiință istorică și geografică proprie, în măsură să fie identificată drept o zonă cu specific tradițional aparte. În contextul redeschiderii discuțiilor despre regionalizarea teritoriului, lucrarea noastră vine în sprijinul regiunii de Sud-Vest, regiune care se suprapune în mare parte cu Oltenia istorică.